

Kárpátalja

BALOGH ISTVÁN:

Kárpátalja a kőkorban

A mintegy 70 millió évig tartó ún. geológiai "harmadkorban" (kb. 70 milliótól - a jégkorszak kezdetéig) alakult ki a Föld mai képe, felszínén magasabb rendű növény- és állatvilággal. A harmadkor végén jelentek meg az ember legrégebb ősei (kb. 3 millió éve) Afrika keleti részén. Sokáig úgy tartották, hogy innen kiindulva népesítették be az egész Földet. Az utóbbi évtizedek kutatásai arra készítettek a tudósokat, hogy az emberré válás zónáját kiterjesszék kontinensünk déli részére is. Sajnos, azt még nem tudjuk, hogy területünk beletartozott-e ebbe a zónába, az viszont tény, hogy Magyarország területén, Rudabányán kb. 10 millió éves őskori emberszabású majmok csontjaira bukkantak. Az első telepek Kárpátalján 1 millió évvel ezelőtt jelentek meg, a paleolitikumban, s mintegy száz lelőhelyen találtak őskori szerszámokat. A királyházi, rokoszovói és kis-rokoszovói ásatások eredményei lehetővé tették számunkra, hogy következtessünk a munkaeszközök fejlődésére i.e. 1 millió - i.e. 10 ezer évekig. A paleolitikumban feltűnik a jellegzetes, pattintással készült szakóca és egyéb szilánkeszközök. Az eszközök megmunkálási módja, típusai alapján különböző kultúrákat állapítottak meg. Az azonos típusú eszközöket készítő és használó csoportokat azonos kultúra hordozóinak tekintjük. A paleolitikum korai szakaszában területünkön az acheuli kultúra hordozói a pithecanthropusok éltek. Kb. 150 ezer évvel ezelőtt az acheuli kultúrát felváltja a moustieri kultúra. Ebben az időben alakul ki az ember közelebbi előde - a "homo primigenius". Értelmi képességei és technikai készsége élesen különböztek az előembertől. Területünkön több mint 40 helyen találtak meg ezen kultúra eszközeit: Zápszony, Oszkóc, Királyháza stb. A kőmegmunkálás számos változata figyelhető meg itt (magkőeszközök, pl. szakócák, szilánkeszközök). E kőeszközökkel és vermekkel vadászott az ősember. A vadászat viszont szervezett közösség létrehozását támasztja alá. Az ősemberek csoportjai, a hordák közösen vadásztak, közös volt a vadászterület és a zsákmány. Az előembertől eltérően a neandervölgyi ember ember már nem ette meg halottait; barlangokban, a tábornúz közelében földelték el őket, élelmet és szerszámokat helyeztek melléjük, vagyis már kezdetleges erkölcsi normák szabályozták kapcsolataikat. Az utolsó eljegesedés idején, a paleolitikum felső szakaszában, mintegy 50-40 ezer évvel ezelőtt eltűnik a moustieri kultúra, s helyébe egy egészen új kultúra lép. Ebben az időben jelennek meg a mai ember közvetlen ősei, az

értelmes emberek (homo sapiens fossilis - értelmes "ásatag" ember). A felső paleolitikumban felgyorsult a technika fejlődése, s annyira differenciálódtak, hogy egyes típusait alig lehet számbavenni.

Új jelenség a pengekészítés. A penge szabályos alakú szilánk, amelyből késeket, dárda hegyeket, kaparókat, fúrókat, fűrészeket stb. készítettek. Már nemcsak követ használnak, hanem csontot és szarut is használtak eszköz- és fegyverkészítéshez. A korszak végén jelent meg a nyílvető és dárdavető után az első összetett, gépszerű eszköz: az íj. Ekkor jönnek létre az ún. barlangi telepek is. Egy ilyenre bukkantak a régészek a técsői járasi Molocsnij Kaminy (tejkő) nevű barlangban. Az itt talált tűzhely maradványok, kő- és csonteszközök, valamint barlangi medve csontjai az i.e. 25-27 évezredre tehetőek. A maradványok arra utalnak, hogy a barlangi medvére vadászó ősember a barlangot ideiglenes lakóhelyként használta. Egy másik lelőhely a beregszászi Kishegyen található. E kor emlékeivel Kárpátalja számos pontján találkozhatunk. 12-14 ezer évvel ezelőtt véget ért az utolsó eljegesedés, megindult a felmelegedés, a mai éghajlati viszonyok kialakulása. Területünk történelmében az ezután kezdődő időszakot, amely az i.e. 16 évezredtől - 6 évezredig tartott, mezolitikumnak, vagyis középső kőkorszaknak nevezik. A mezolitikum kezdete egybeesik a Föld geológiai fejlődésében a jégkorszaktól, a pleisztocéntól a geológiai újkorba: a holocénba való átmenettel. Ekkor az éghajlat, a növénytakaró és az állatvilág a maihoz hasonló jellegű lett. A kor legjellemzőbb technikai újonsága a kisméretű, ún. "mikrolit" kőszerszámok megjelenése. Ezek legtöbbször trapéz, háromszög vagy félhold alakú eszközök, fa-, csont- vagy szarukeretbe illesztve.

Kárpátalján nagyon kevés mezolitikumi telepet ismerünk. A legismertebb a Kövesd (Kamjanica) környéki telep. Itt egy kővekből kirakott kerek alaprajzú kb. 4-5 m átmérőjű lakóhely maradványait tárták fel. A mezolitikumi ember vadászattal, halászással, növényi táplálékok gyűjtögetésével foglalkozott. Az i.e. VI-V. évezred határán a mezolitikumot vidékünkön felváltja az újkőkorszak (neolit).

A neolit kor elején, az i.e. V. évezred első felében balkáni eredetű népcsoport, a kőrösi kultúra hordozói jelentek meg és keveredtek a helyi lakossággal. Településeik néha elérték a 120 km² is, általában földbe vájt házaikat a patakok partjára vagy dombok tetejére építették. (Zápszony, Nevetlenfalva, Szernye, Dercen, Kis Gejőc stb.) Ebben az időben kezdenek áttérni a földművelésre. A földművelés-állattenyésztés lehetőséget teremtett a tartós letelepedésre, új életkörülmények kialakulására. A korai neolitikum közösségei vesszőkből, nádából készült és sárral betapasztott, vagy vályog téglákból épített kunyhókban éltek. A család feje egy idősebb nő volt. A földművelés szükségessé tette az egész évre való tervezést, a termények beosztását és tartalékolását az élelmezés és a vetés céljaira. A gabonaszterűeket vermekben, majd kézzel formált edényekben tárolták s lassan elsajátították az égetett agyagedény készítésének módját is. Ez a szükség

teremtette meg a fazekasipart. Ezekben a korai közösségekben készítettek először állat- és növényi rostokból fonalat, szövetet. A neolitikus földműves közösségek jellemzői: a kapás földművelés, az állattartás, a csiszolt kőeszközök használata (A pattintással nagyjából kialakított eszközöket lapos kővön, nedves homokkal vagy más anyaggal simára csiszolták. Ezen eszközöket kovából, obszidiánból vagy kvarcitból készítették.) a fazekasság és a szövés-fonás. A munkamegosztás kezdetleges volt. A rendszerint egy nemzetséghez tartozó faluközösségben a nők feladata volt a földművelés (búza, rozs), a fonás és a szövés, míg a férfiak az állatállomány gondozása (kecske, juh, ökör), a vadászat, a szerszámok, fegyverek és agyagedények készítése. Elég gyakran kerülnek elő az eke nyomán a földből finoman megmunkált nő szobrocskák, mint a termékenység kultuszának jelképei. Kb. az i.e. V. évezred közepétől kezdve változások mentek végbe a kőrösi kultúra fejlődésében, amely egy új, a középső neolitikumba tartozó kultúra létrejöttét eredményezte, kifejlődött az ún. festett edények kultúrája. Ennek sajátosságai között említhető a magas szinten művelt fazekasság is. Az új edényfomák megjelenése mellett elterjedt az edények festése, mázzal való bevonása: leggyakrabban a barna alapra fekete festékkel felvitt mértani díszítőelemekkel találkozunk. Megtalálhatók ebből az időből a vidéken a tiszai és tordai kultúra elemei is. (Dercen, Beregszász)

Az i.e. III-II. évezred határán gyökeres változások mentek végbe, melyek elsősorban azzal függnek össze, hogy vidékünkre egy olyan népcsoport települt, amely rendelkezett az égei civilizáció vívmányaival: az ekés földműveléssel és a réz megmunkálásával. Ezzel kezdetét vette a rézkor, vagy másképpen az eneolitikum. Az anyajogú nemzetséget felváltotta az apajogú. Az új korszak gazdasági alapját elsősorban az állattenyésztés adta, bár tovább fejlődött a földművelés is. A rézkor korai és középső szakasza a tiszapolgári kultúra nevét viseli.

(Folytatjuk.)